

Дејан Милутиновић

СИСТЕМАТИЗАЦИЈА ЗНАЊА О РИМИ

Милосав Ж. Чаркић, *Појмовник риме* (са примерима из српске поезије),
Институт за српски језик САНУ, Београд—Бањалука, 2001

Рима спада у проучавању области књижевне теорије. Међутим, то проучавање није уједначено тако да постоји изразита неусаглашеност у методологији и терминологији. Милосав Ж. Чаркић покушава да превазиђе такво стање. Претходном књигом *Фонетилистичком стиха* изградио је сопствени приступ, теорију о стиху, а *Појмовником риме* пружа увид у неусаглашеност терминологије ради њеног лакшег уједначавања.

Појмовник риме је изузетно значајно дело, јер, с једне стране, резимира теорију о стиху, а, с друге стране, представља целокупност свих одредница везаних уз област риме. Дакле, и експлицитно (теоријом) и имплицитно (кроз појмове) рекапитулира сва знања о рими. *Појмовник риме* можемо посматрати кроз три подједнако битна дела.

Први део јесу Уводне напомене. У њима Милосав Ж. Чаркић износи резиме своје теорије о стиху и указује на методологију и циљ читавог *Појмовника*.

Полазећи од самог порекла риме указује се на појаву и два принципа њене дезинтеграције — смањивањем хомофоније или повећавањем необавезности. Посебно је значајно то што се показује да је стих усмене српске поезије, насупрот мишљењу многих домаћих и страних теоретичара, ипак римован.

Средишњи и најважнији део Уводних напомена тиче се редиговања уобичајених принципа класификације риме и терминологије која је прати. Пошто Чаркић у проучавању риме полази од „квантитативних, квалитатив-

них и дистрибутивних односа унутар *језичког градива* римованих јединица и њихових система ” разумљиво је да су и приступ, и критеријуми класификације, и терминологија лингвистички усмерени.

Прва аномалија традиционалне класификације тиче се разврставања риме по роду, тј. квантитету на једносложне, двосложне, тросложне и вишесложне. Али пракса демантује теорију, јер се не ради о подударрању слогова, како стоји у дефиницији, већ о подударрању делова слогова — **дан—стан, говоре—покре...** Због тога Чаркић уводи нов критеријум — квантитет риме зависи не од броја слогова, већ од броја подударних фонема. На основу оваквог критеријума издвојено је десет квантитативних модела риме: од једнофонемске до десетофонемске.

И у погледу квалитета уводи се нов начин класификације. Насупрот традиционалном, који се заснива на акценту, Чаркић полази од начина на који се реализују подударне фонеме и издваја четири квалитативна модела риме:

1) изоморфна рима — еквивалентне фонеме реализују се у истом низу и стоје у непосредном контакту (**петли—светли, седам—један, води—води...**);

2) метатезна (инверзивна) рима — подударне фонеме не реализују се на истоветан начин, али се задржава њихов непосредни контакт (**трона—картона, вагра—траве, нама—тамна, мене—занемех...**);

3) епентетска рима — нема непосредног контакта поновљених фонема, али се задржава њихов идентичан редослед (**мноме—моме, сања—сазнања, поретка—почетка, преда се—се гасе, усне—гусле...**);

4) метатезно-епентетска рима — губи се и идентичан распоред и непосредни контакт поновљених фонема (**дочека—човека, зеленим—леденим, болова—гробова, слово—коло...**).

И дистрибутивни модел замењен је новим. За разлику од традиционалног посматрања реализације риме у стиху, строфи и песни, Чаркић посматра појаву и начин размештаја риме у песни, „што нико од истраживача риме није учинио”. Тако долази до шест нових дистрибутивних модела:

1) потпуна рима — јавља се на свим клаузулама у песни;

2) елиптична рима (неримовани ред) — у песни обухвата скоро све стихове, тј. изузетак чине један, два, ретко више стихова;

3) наизменична рима — у песни се остварује у наизменичном смењивању са неримом;

4) повремена (нерегуларна) рима — у песни се јавља повремено;

5) делимична рима — у песни се појављује у само једном њеном делу; у дужим песмама може се јавити са наизменичним смењивањем са неримованим стиховима, али без симетрије;

6) изненадна рима — јавља се у песни неочекивано, непредвиђено, најчешће у два, ређе у четири стиха.

На лексичко-граматичком нивоу, сем уобичајеног издвајања именичке и глаголске риме, издвајају се и заменичке, придевске, прилошке, односно указује се да римоване могу бити све врсте речи у свим комбинацијама. Значајно је да се скреће пажња и на семантичку страну, на то да није свеједно да ли је римовани пар именица—именица, глагол—глагол и сл. или нека комбинација.

Завршни део Уводних напомена везан је за „практичну” страну *Појмовника*. Милосав Ж. Чаркић објашњава да су нови термини уведени онда када постојећи нису имали ранг термина (нпр., уместо почетне, предње ри-

ме уведен је термин рима анафора), или када су постојећи термини неадекватни (нпр., термин ембрионална, факултативна рима замењен је термином неочекивана, јер, ембрионална значи „која је у зачетку”, а факултативна — „необавезна”, а овај тип риме јавља се неочекивано). Наводе се и типови риме који се издвајају у странијој литератури, али не постоје у српској поезији.

Сви термини/типови риме обрађени су лексикографском методом. Пошто свако одређење подразумева и књижевноисторијски аспект, указује се на шта се односе описне формулације период пре модерне, период модерне, период после модерне. Не желећи да улази у књижевноисторијску проблематику, Чаркић користи ове одреднице ради лаког и прегледног упућивања на одређени корпус. Под периодом пре модерне подразумева се доба конституисања, канонизације риме српске поезије. Период модерне тиче се доба Дучића, Шангића, Пандуровића, Ракића, Диса, односно оног периода када је рима досегла врхунац своје канонизованости. Период после модерне везан је за доба дезинтеграције, деканонизације риме.

Централни део *Појмовника риме* представља сам лексикон термина/типова риме. Пошто се ради о лексикону, све одреднице дате су лексикографском, речничком методом — у азбучном поретку, тако да уколико за један тип постоји више термина, сви алтернативни називи дати су или у заградама или упућујући на примарни назив.

Свака од 326 одредница састоји се од термина, дефиниције, напомене, књижевноисторијске референце и илустративних примера. Нпр:

„ЈЕДНОФОНЕМСКА РИМА — рима која се остварује понављањем једног гласа (фонеме), и то искључиво вокала (самогласника). Ова рима се јавља у облику једног фонемског модела — **В**: (ЈСП: пут—груд 20; ЈЛп: сви—кћи 64; ЛКО И: Срб—крв 78; МКАП И: сву—ту 48). Заступљеност једнофонемске риме је ограничена. Она је откривена код веома малог броја песника.

И ти већ сврши, Алекса бедни,
Тешка живота пут,
О, какве мисли при гробу твоме
Болно напрежу груд!
Ти ниси ума познавао силу,
Човека виспрени дар;
Што краси срце, надима прси,
Стран ти би чувства жар
(ЈСП, 20).

У крви би сјала,
Крвава сва,
Знамење ново
Сјајнога дна...

Гледо би жељан
Душмана ја
Где стрепи, дршће
Од српског стра
(БЛП, 36).

Јеси л' спреман, хоћеш знати
Одговора мудрог дати?
Ил', иначе, биће зло
Ја узимљем благо сво
(VII, 44).

Чудног тражиш му, погледај у мир
Све те сене и дан отворен ко књиге лист
Опколи ружу када дише, утони горко у тај вир.
Непојамно се кроз срж губи, и стани тако болом чист
А очи склопљене што имаш и тело што ти блуди сво
Зар заборавих да нас гласом непомичним
Али злим зову тад. Чији мук се зари то?
Уз мртво падам једно вече, а рика ми је као дим
(ВЛЧ, 53). ”

У оквиру терминологије разликујемо уобичајене, традиционалне термине и оне које Чаркић сам уводи.

Традиционална умноженост термина условљена је неуједначеним критеријумима типологизације риме. То је разлог што се сем лингвистички (вокалска р, асонанска р, биакцентска р. и сл.) и поетолошки (верижна р, дактилска р, пригодна р. и сл.) одређених термина јавља и читав низ назива преузетих из неких других, мање или више сродних области. Нпр., психолошки интониране одреднице — изненадна, неочекивана...; или (функционално)стилистички — разговорна рима и сл; ту је и мноштво одредница које због своје импресионистичке интонираности и ненаучне утемељености не могу ни добити статус термина — нпр., бедна р, viseћа р, дубока р, истинита р, нагнута р, сочна р, рима (ни) за очи/уши и сл.

Нови термини увек су обележени звездicom и њима Чаркић покушава да усагласи неуједначеност традиционалног разврставања типова риме и терминологије која га прати. Како је његова теорија риме, пре свега, фонетски, дакле лингвистички одређена, и у погледу терминологије Чаркић настоји да се што више приближи лингвистичким терминима. То посебно важи за термине са фонолошког, морфолошког и лексичког нивоа. Отуда у *Појмовнику* сусрећемо одреднице: једнофонемска, двофонемска, метатезна, епентетска, префиксална, суфиксална, глаголско—прилошка и сл.

Посебно издвајамо појмове рима, нерима и римема. Коригујући уобичајено схватање риме као звуковог понављања на крају стиха и наводећи дефиниције најзначајнијих проучавалаца, Чаркић долази до најприхватљивијег одређења риме као „фонетског понављања које има ритмичку функцију”.

Термини нерима (као алтернативну предлажемо одредницу нулта (Ø) рима), као опозитивни пар рими, и римема, показују Чаркићево не само термилошко приближавање, већ и методолошки потпуно прихватање лингвистичког модела.

С друге стране, како је рима по својој функцији поетска категорија, постоји тенденција приближавања области поетике. У ову групу спадају термини као што су: рима анафора, рима епифора, сонетна рима, децима рима и др. Али, напомињемо да се овај вид приближавања јавља искључиво када се рима посматра не по својој природи, већ по својој (поетској) функцији.

Напомене су кратка обавештења у вези са фреквенцијом и типом, односно употребом датог облика риме, и то најчешће у зависности од тога да ли се ради о канонским или слободним стиховима.

Књижевноисторијске референце, као што је назначено, упрошћене су и односе се на три раздобља (период пре модерне, период модерне, период после модерне), односно на доба изградње, врхунца и опадања каноноизованости стих српске поезије.

Последња област *Појмовника* тиче се научног апарата. Иако је то обавезни део сваког научног рада, као засебан и битан сегмент издавајмо га из неколико разлога.

Први је прагматичан. Индекс појмова представља сажету верзију појмовника чиме је омогућена и већа прегледност и могућност да појмове тражимо како хоринзонтално (по азбучном реду), тако и вертикално (по страни).

Други разлог можемо одредити као антологијски. Увид у изворе на које примери у појмовнику упућују представља (Чаркићев) избор наших најбољих и најзначајнијих песника (на шта алудира и сам поднаслов).

Трећи разлог јесте библиографски. Списак литературе са 625 одредница представља библиографију најважнијих евро-америчких, значи светских радова о рими. Зато је то изузетно значајан извор за све проучаваоце ове области.

Према томе, *Појмовник риме* не само да представља речник појмова риме већ је у исто време и резиме једне оригиналне теорије, и синопсис антологије српских песника, и библиографија радова о рими. Све ово дозвољава и оправдава одређење са почетка овог рада — да се ради о веома значајном делу.